

УДК 090.1:378:94(477)''15/16''(049.32)

О. А. Бачинська,

доктор історичних наук,
професор кафедри історії України
історичного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова,
вул. Єлісаветинська, 12, м. Одеса, 65082, Україна
e-mail: history@onu.edu.ua

**ОБРАЗ УКРАЇНИ ТА УКРАЇНЦІВ В СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ
ТА РАННЬОМОДЕРНІЙ ЄВРОПІ**

Історія України в книжкових пам'ятках XVI-XVII ст. : з колекцій Наукової бібліотеки ОНУ : зб. наук. пр. / упоряд.: О. В. Полевщикова [та ін.] ; наук. ред. В. М. Хмарський ; відп. ред. М. О. Подрезова ; бібліогр. ред.: О. С. Мурашко, В. С. Кочмар ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. – Одеса, 2011. – 298 с. : іл.

Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова має унікальні за значенням колекції стародруків, рукописів, періодики, карт. На сьогодні видання, що зберігаються у бібліотечному фонді є раритетами не лише в Україні, але й часто за її межами. На жаль, такі колекції є доступними незначному колу фахівців, які вивчають минуле. Однак і це коло стає ще меншим, якщо врахувати те, що більшість зазначених середньовічних та ранньомодерних видань написані латиною, французькою, польською та іншими мовами. У контексті зазначеного, збірник, виданий співробітниками Наукової бібліотеки «Історія України в книжкових пам'ятках XVI-XVII ст.: з колекцій Наукової бібліотеки ОНУ», де вперше опубліковано оригінальні документи XVI-XVII ст. з перекладом українською мовою, є вкрай актуальним.

Перша частина збірника присвячена публікації важливого документа «Оповідь про те, що відбулось під час війни з Польщею аж до року 1676» за «Османським дзеркалом» Ла Магделена. Події, що викладені в документі, стосуються діяльності видатного українського гетьмана Петра Дорошенка. Написані вони графом де Ла Магделеном, який перебував при османському султані під час його походу в українські землі, зокрема під час облоги Кам'янця та інших фортець. Складні події в українській історії, що описуються з точки зору свідка, дають можливість з'ясувати важливі подробиці з табору турецької армії (с. 27-29), ставлення воюючих сторін одна до одної у повсякденні війни (с. 30-51). Крім того, отримуємо цінну інформацію про топографію, топонімію, управління та оборону тогочасних міст-фортець Кам'янця (с. 27,59), Ямполя (с. 47), Умані (с. 51,57), Хотина (с. 43) та інших. Сам автор «Оповіді» – граф де Ла Магделен стає для нас активним та новим діячем української історії. Окремі сторінки тексту розкривають роль польського чинника у подіях 70-х років XVI ст. в Україні.

Друга частина збірника – це статті, в яких на основі перекладених оригінальних текстів авторів XVI-XVII ст. представлено інформативні можливості вивчення населення та топонімії українських земель. Серед таких статей відзначимо аналіз О. Білецької довідника Гжегожа Кнапа «Польсько-латино-грецький словник» та дослідження Р. Цветкова твору Жана-Огюста де Ту «Загальна історія» (теж свого роду довідкового видання). Обидві роботи створені майже одночасно на початку

XVI ст., використовуючи інформацію попередників про українські території. Через це вони передають нам уявлення про українських козаків, селян, міщан, шляхту та духовенство в сучасній їм Європі. Більше за інших в цих творах автори приділяють увагу українському козацтву. Оцінки їх дій іноді зовсім протилежні – від розбійників до лицарів (с. 72, 155-158) в залежності від контексту подій та ставлення до них середньовічних авторів. У роботах зазначених авторів характеризуються походження географічних назв, в тому числі держаних утворень, адміністративних частин, населених пунктів в Україні. Зокрема таких, як Русь, Татарія (с. 71-72), Україна (с. 72, 157), Київ, Львів (с.157) тощо.

Усі ці аспекти українського життя та історії вперше переклали та опублікували – О. Білецька та Р. Цветков з матеріалами, що зберігаються в Науковій бібліотеці ОНУ.

Окремо відзначимо статтю Л. Новікової, в якій представлений аналіз історичного розвитку України на прикладі «Синопису», два видання якого з трьох наявні у фондах бібліотеки. Перше видання цього твору припадає на згадані вище події 70-х рр. XVII ст. і написано кириличним шрифтом, достатньо непростим для сучасного сприйняття. Аналізуючи текст (точно не встановленого на сьогодні автора), Л. Новікова розкриває для читачів негативне ставлення автора до османського протекторату над Україною з відповідною характеристикою султана як «невисника роду християнського» (с. 93). Одночасно автор намагається показати спільність походження українців і росіян, пропонуючи поняття «русів-росів», при цьому чітко уявляючи «різницю культурного характеру» між цими двома народами на прикладі формування традицій патронімічних імен: імена та прізвища для українців й імена, по-батькові та прізвища для росіян (с. 94). Зауважимо, принагідно, що, на нашу думку, це є свідченням різниці не лише культурного розвитку в широкому значенні цього слова, але й традицій усвідомлення понять «рід», «родина», «сім'я» та «фамілія», що ґрунтувались на різниці економічної та соціальної історії XV-XVII ст. для цих народів.

Збірка має декілька статей, що характеризують складання та зміст бібліотечних фондів, пов'язаних з українською проблематикою зокрема. Це публікації О. Полевщикової «Західноєвропейська україніка XVI-XVII ст. в бібліотеках Воронцових (за архівними матеріалами)» та Є. Савельєвої «Українські кириличні стародруки у фондах університетської бібліотеки: до історії формування колекції». Безперечно, статті презентують безцінні колекції фондів родини Воронцових, графа О. Г. Строганова та інших, найдавнішим кириличним виданням яких є видання Острозької друкарні кінця XVI ст.: «Біблія» Івана Федорова і «Книга о постничестві» Василя Великого. Презентація цих та інших видань надає широке поле для наукових досліджень філологів та істориків, а також для уявлення студентів університету про історію друкування, розвиток літератури та культури в українських землях.

Наукова бібліотека має значну колекцію середньовічних карт, докладний аналіз однієї з них представлено О. Радзиховською у статті «Схолії та карта Йоганна Вільгельма Стукіуса до «Періплу Понта Евксинського». Автор статті подає структуру роботи Стукіуса, характеристику причорноморських народів, зазначивши, що «його цікавив взаємозв'язок між природними й кліматичними умовами та їхнім суспільним розвитком» (с. 130). З цього приводу в статті пропонується й вперше зроблений О. Радзиховською переклад фрагмента роботи Стукіуса: «І в тім не може бути жодних сумнівів, що звичаї людей уподобнюються й відповідають переважно небу й місцевості, у якій вони проживають... Не від роду походять вdach чоловіків та жінок, а від тих речей, якими ми харчуємося й живемо та які надаються самою

природою місцевості і життєвою звичкою» (с.130). Надалі в статті запропонований аналіз топонімії Кримського півострова з роботи Стукіуса.

Третя частина збірника – це бібліографічні матеріали з історії України другої половини XIV-XVII ст., що зберігаються у фондах Наукової бібліотеки ОНУ. Насичений важливими й складними процесами – це хронологічні періоди так званої «Литовсько-Польської доби» та Національно-визвольної революції другої половини XVII ст. Безперечно, центральне місце в бібліографічних матеріалах належить останній. Це й не дивно, адже в історії України за кількістю наукових та науково-популярних праць, присвячених виникненню та розвитку українського козацтва, може зрівнятися, напевно, лише доба Київської Русі. А за кількістю джерел різного походження, що пов'язані з історією козацтва в зазначені хронологічні межі, жодна інша проблематика. Наведені бібліографічні матеріали як вітчизняного, так і іноземного походження різноманітні за своїми видами: актові та діловодні документи, наративні джерела, загальні збірники документів та матеріали тощо. Крім історії козацтва, створення Козацько-Гетьманської держави (наприклад: п. 36, 40, 127, 161, 198 тощо), в яких розкривається становище міщан, духовенства, шляхти та селян у XVI-XVII ст. (наприклад: п. 61, 72, 90, 128, 186, 187, 189 тощо); характеризуються етнічні та етнографічні особливості населення українських земель цього часу (наприклад: п.186, 187, 189 тощо); події військово-політичного й державного значення, такі як укладання Люблінської унії 1569 р., «Смутное время» в Московській державі на початку XVI ст., війни з Кримським ханством та Османською імперією тощо (наприклад: п.35, 76,78, 187, 189, 216, 224 тощо); відображені церковне та духовне життя (наприклад: п. 23,85,158, 160, 208 тощо).

Доповнюють збірник іменний та географічний покажчики, що є корисною та необхідною складовою усіх наукових видань.

Отже, хочемо привітати співробітників та керівництво Наукової бібліотеки з новим виданням, авторів статей з новими публікаціями, що стануть неоцінним доповненням багатьох наукових досліджень та важливою складовою частиною навчального процесу в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова.